

(<https://www.kieliverkosto.fi/fi>)

Romanikielen ja -kulttuurin tie yliopistoon

Romaneja on asunut Suomessa 1500-luvulta.

Romanikieltä ja -kulttuuria on dokumentoitu ja tutkittu Suomessa 1700-luvun lopusta, mutta romanikielen ja -kulttuurin tie yliopistollisiksi opintokokonaisuuksiksi on ollut pitkä ja sattumien summaa. Opintokokonaisuuksien piirissä vaikuttaa tuottelias ja yhteiskunnallisesti aktiivinen joukko tutkijoita ja opettajia.

Julkaistu: 11. lokakuuta 2024 | Kirjoittaneet: Kimmo Granqvist ja Mirkka Salo

Johdanto

Romanikielen peruskouluopetus aloitettiin 1980-luvun alkupuolella kerholuonteisena ja laajemmin peruskouluissa vuonna 1989.

Romanikielen suomalaisen yliopisto-opetuksen historia ulottuu vuoteen 1999, jolloin Viljo Koivisto opetti Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksessa ensimmäisen Suomen romanikielen peruskurssin. Viljo Koiviston kurssia seurasi pari vuotta myöhemmin Pia Brandt-Taskisen vetämä kurssi. Vuosien tauon jälkeen yliopisto-opetus käynnistyi jälleen vuonna 2009 kokeiluluonteisesti silloisessa Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitoksessa Kimmo Granqvistin opettamina perus- ja aineopintokokonaisuuksina. Opetus alkoi romanikielen juuria, historiaa ja Suomen romanikielen alkeita käsittävällä yhden lukukauden kurssilla. Opiskelijoiden toivomuksesta jo seuraavalla lukukaudella alkoi Suomen romanikielen peruskurssi. Opiskelijoina oli useiden eri kieliaineiden opiskelijoita ja opiskelijoita, joista osalla oli romanijuuret tai kontakti romanivähemmistöön.

Kimmo Granqvist oli valmistanut peruskurssille luennoilla ja kotitehtävinä suoritettavan oppimateriaalin, jonka pohjalta hän julkaisi seuraavana vuonna yliopistollisen oppikirjan *Vaaguno! Suomen romanikielen alkeet* (Granqvist 2011). Seuraavana syksynä alkoi romanikielen jatkokurssi oppimateriaalina teoksen *Vauro! Suomen romanikieltä edistyneemmille* (Granqvist 2012) pohjana olevat monisteet. Näillä kursseilla oli erityisen innostava ja hyvä yhteishenki, ja myös painetun *Vaagunon* kuvitus oli kahden kurssin opiskelijoista tekemä. Jatkokurssia seurasi käännöskurssi, jolla osallistujat käänsivät Pekka Töpöhäntä -sarjasta kukin yhden kirjan suomesta romanikielelle.

Opetuskokonaisuuksien vakiinnuttamista valmisteli vuonna 2010 opetus- ja kulttuuriministeriön, Helsingin yliopiston eri laitosten ja Kotimaisten kielten keskus Kotuksen työryhmä (pj. Kimmo Granqvist). Romanikielen ja kulttuurin opetus asettui Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitokseen vuonna 2012 toteutettujen Kotus-tehtäväsiirtojen myötä. Kotus-tehtäväsiirrot liittyivät 2000-luvun alun valtion tuottavuusohjelmaan, jonka tavoitteena on parantaa Suomen julkisen sektorin tuottavuutta. Tehtäväsiirtojen myötä Kotuksen molemmat romanikielen tutkijat siirtyivät yliopistoon. Opetus- ja kulttuuriministeriö liitti romanikielen koulutuksen valtakunnalliseksi tehtäväksi sopimuskaudella 2013–2016 Helsingin yliopiston harvinaisten kielten ja kulttuurien valtakunnallisten tehtävien yhteyteen.

Romanikielen yliopisto-opetuksen nykytila

Helsingin yliopisto tarjoaa ainoana Pohjoismaissa tutkimukseen perustuvaa romanikielen opetusta. Se on maailman ainoa korkeampi oppilaitos, joka tutkii ja opettaa Suomen romanikieltä. Opintoihin sisältyy kieli- ja kulttuuriopintojen lisäksi historiaa ja yhteiskunnallisia näkökulmia käsitteleviä kursseja. Romanikielen ja -kulttuurin perusopinnot on lukuvuosittain aloittanut keskimäärin noin 15–20 opiskelijaa. Romanikielen ja -kulttuurin opintokokonaisuus (perusopinnot 30 op, aineopinnot 30 op, yht. 60 op) sisältyy kotimaisten kielten ja kirjallisuuksien kandiohjelmaan. Opintokokonaisuus oli alkuaan vahvasti filologiauonteinen, mutta koulutusohjelmauudistuksen myötä lukuvuodesta 2017–2018 lähtien romanikielen ja -kulttuurin opintokokonaisuuden (perusopinnot 30 op, aineopinnot 30 op, yht. 60 op) sisältö muuttui vähemmän kieliopintoja

painottavaksi. Tätä kirjoitettaessa on aloitteilla 15 opintopisteen laajuinen syventäviin opintoihin sijoittuva kokonaisuus, mikä on nähtävä myönteisenä askeleena kohti täysmittaista ”pääainetta”.

Romanikielen ja -kulttuurin perusopinnot suorittaneista on valmistunut asiantuntijoita suomalaisen yhteiskunnan tarpeisiin mm. peruskoulujen, päiväkotien ja sosiaalitoimen palvelukseen. Opiskelijat ovat työllistyneet pääasiassa romanikielen opetus-, oppimateriaali- ja kääntämistehtäviin. Monet muiden alojen opiskelijat ovat saaneet oppiaineesta myös työtehtäviensä edellyttämää romanikielen ja -kulttuurin asiantuntemusta. Opiskelijat edustavat useita tiedekuntia ja aloja; humanistisen tiedekunnan lisäksi kasvatustieteitä, valtiotieteitä ja teologian opiskelijoita.

Erityisesti opintokokonaisuudella on suuri merkitys tieteellisenä jatkokouluttajana. Opetuskokonaisuuden piiristä on valmistunut kolme väitöskirjaa (Gripenberg 2019; Salo 2021; Hedman 2024), ja kaksi väitöskirjaa lisää on tätä kirjoitettaessa valmistumassa. Vaikuttavuutta jatkotutkintojen tuottajana lisäävät jatko-opiskelijavaihdot (esim. CIMO/ EDUFI), jotka ovat tähän mennessä myötävaikuttaneet kahden Prahan Kaarlen yliopiston tohtorintutkinnon valmistumiseen. Lisävoimavarana ovat romanikielen ja -kulttuurin dosentit Anton Tenser (USA) ja Risto Blomster (SKS).

Yhä enemmän etänä, uutta didaktiikkaa ja uusia oppimateriaaleja

Romanikielen ja -kulttuurin yliopisto-opetus on ollut tähän mennessä pitkälti perinteisesti luentosalissa tapahtuvaa kontaktiopetusta, mutta opetus on muuttumassa yhä enemmän verkossa tapahtuvaksi etäopetukseksi, joka mahdollistaa yhä laajapohjaisemman osallistujajoukon. Helsingin yliopisto osallistunee myös romanikielen etäopetuspilottiin, joka sisältyy Suomen romanikielen elvytysohjelman toimenpiteisiin. Samalla on tarkoitus edistää myös erityisesti digi- ja etäpedagogiikan opintoja tutkintoonsa sisällyttävien romanikielen opiskelijoiden määrää.

Romanikielen perusopetus on ollut toistaiseksi kielioppipainotteista, mikä on johtunut myös oppikirjojen *Vaaguno 'Ensimmäinen'* (Granqvist 2011) ja *Vauro 'Toinen'* (Granqvist 2012) didaktiikasta. Teokset on kirjoitettu yli kymmenen vuotta sitten ennen kaikkea kieliaineiden ja yleisen kielitieteen yliopisto-opiskelijoille yliopistotasaisen kielitaito-opetuksen tarpeisiin. Toisaalta kielididaktiikassa ja kielenopetuksessa

on viime vuosikymmeninä siirrytty viestinnälliseen kieltenopetukseen sekä yhä yleistyvään verkko-opetukseen (esim. Tella & Harjanne 2004; Elomaa 2009; Wallinheimo 2016), ja myös romanikielen opetus on uudistumassa siten, että siirrytään kielen rakenteellisista, syntaktisista ja semanttisista piirteistä kommunikatiivisen kompetenssin ja ”välitteisyyden” korostamiseen ja muun muassa sen pohtimiseen, mihin ja miten kieltä käytetään viestinnässä (vrt. Tella & Harjanne 2004).

Suomen romanikielelle laaditaan tällä hetkellä uusia, avoimia verkko-oppimateriaaleja (Granqvist, Huttu & Majaniemi, tekeillä a, tekeillä b), joilla tulee olemaan avoin lisenssi, jonka ansiosta kuka tahansa voi käyttää ja muuttaa sitä ilmaiseksi (esimerkkejä eri kielten avoimista oppikirjoista, ks.

<https://open.umn.edu/opentextbooks/subjects/languages> (<https://open.umn.edu/opentextbooks/subjects/languages>)). Uusissa oppimateriaaleissa soveltavasti perustana on myös Euroopan neuvoston (2008) laatima romanikielen opetussuunnitelman kehys (Curriculum Framework for Romani, CFR). CFR:ään perustuvia romanikielen oppimateriaaleja ei ole juuri julkaistu (ks. kuitenkin Zatreanu & Godlová 2021a, 2021b).

Vanhoja ja uusia verkostoja, toiminnasta inklusiivisempaa

Kotimaassa korostuu yhteistyö kansalaisjärjestöjen, kuten Suomen Romaniyhdistys ry:n kanssa, joka on ollut jo vuosien ajan romanikieliasioissa kiinteä yhteistyökumppani. Opintokokonaisuuksien piirissä on luotu vahvat yhteydet kansainvälisiin romanijärjestöihin. Opintokokonaisuuksien henkilöstöstä Kimmo Granqvist, Henry Hedman ja Anette Åkerlund ovat mukana kansainvälisen romaniunionin (International Romani Union, IRU) toiminnassa muun muassa kieliasioissa. Kimmo Granqvist on lisäksi Berliinissä sijaitsevan European Roma Institute for Art and Cultures (ERIAC) -kansalaisjärjestön liitännäisjäsen.

Kieli- ja vähemmistöpolitiikka taustalla

Romanikielen ja -kulttuurin yliopisto-opetuksen tarve tuotiin esiin vuonna 2009 ilmestyneissä romanikielen kielipoliittisessa ohjelmassa (Kotus 2009) ja Suomen ensimmäisessä romanipoliittisessa ohjelmassa (STM 2009). Vuoden 2009 romanipoliittiseen ohjelmaan oli kirjattu: ”Romanikielen yliopistotasoisien opetuksen käynnistäminen ja tutkimuksen edistäminen vahvistavat romanikielen opetuksen

saatavuutta ja opetuksen kehittymistä sekä romanien kielellisten oikeuksien toteutumista.” Ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman tavoitteista romanikielen ja -kulttuurin yliopisto-opetus oli harvoja, joka toteutui. Suomen toinen romanipoliittinen ohjelma (Huttu 2018; 2018–2022) nostaa esiin etäyhteyksiä hyödyntävän romanikielen opetuksen mallien luomisen yhteistyössä Helsingin yliopiston kanssa. Myös nykyinen romanipoliittinen ohjelma (Stenroos 2023, 2023–2030) ottaa kantaa elvytysohjelmaa seuraten romanikielen yliopisto-opetukseen esittämällä, että “[s]elkiytetään romanikielen opiskelijoiden opintopolkua romanikielen kelpoiseksi opettajaksi Helsingin yliopistossa” ja että “[r]akennetaan pilottina mahdollisuus romanikielen sisällyttämiseksi sosionomin tutkintoon (20 op) Diakonia-ammattikorkeakoulussa ja kasvatus- ja ohjausalan ammattitutkintoon (20 osp) STEP-koulutuksessa.” Samalla ohjelma korostaa digi- ja etäpedagogiikan opintoja. Tavoitteena on varmistaa romanikielen opettajien ja ohjaajien määrä.

Kansainvälisistä sopimuksista Suomen kolmannessa raportissa kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta (17.2.2010) kiinnitettiin huomiota romanikielen ja -kulttuurin yliopisto-opetuksen tarpeeseen. Euroopan neuvoston alueellisten tai vähemmistökielten asiantuntijakomitea kehotti vuonna 2011 Suomea kehittämään romanikielen opettajankoulusta, mutta vielä vuosina 2018 ja 2020 komitea katsoi, että Suomen tulisi ryhtyä kiireisiin toimiin romanikielen opettajakoulutuksen vahvistamiseksi.

Lopuksi

Helsingin yliopiston romanikielen ja -kulttuurin opintokokonaisuuden piirissä on kerätty merkittäviä kieliaineistoja Suomessa, Baltian maissa ja Puolassa. Kieliaineistojen hallintaan on kehitetty aineistotietokantaa, joka on nyt tulossa käyttöön. Opintokokonaisuuden piirissä on tuotettu romanikielen parissa työskenteleville kääntäjille ja opettajille yms. uudissanastoa sekä Tieteen termipankkiin romanikielistä kielitieteellistä terminologiaa. Tieteenalalle tärkeitä ovat olleet tuotetut kolme väitöskirjaa (Gripenberg 2019; Salo 2021; Hedman 2024); valmistumassa on kaksi väitöskirjaa lisää. Tänä vuonna ilmestyi merkittävä monografia Suomen romanikielen 1800-luvun historiasta (Granqvist 2024) – ajanjaksolta, jonne sijoittui runsaasti perustavanlaatuisia romanikielen muutoksia sekä romanien kielenvaihdos suomeen hallitsevana kielenä. Perinteisen romanikielen dialektologian menetelmiä hyödyntäen on valmistumassa Itämeren

alueen romanikielen pohjoisten murteiden kartasto, joka tulee olemaan tieteenalan kansainvälinen merkkiteos (Tenser & Granqvist, tekeillä). Valmistumassa on myös Suomen romanikielen kuvaileva kielioppi (Granqvist & Laitinen, painossa). Helsingin yliopiston romanikielen ja -kulttuurin toiminta on ollut erityisen vaikuttavaa myös Baltian maissa; tästä on esimerkkinä suomalais-balttilainen romanitutkimuksen kesäkoulutraditio ja verkosto (2021–). Romanikielen opetus ja tutkimus Helsingin yliopistossa auttavat olennaisesti kehittämään Suomen kielipolitiikkaa ja muuttuvien kieliyhteisöjen ja -identiteettien tutkimuslähtöistä opetusta.

Helsingin yliopiston romanikielen ja -kulttuurin vahvuuksina ovat olleet yhteiskunnallinen vaikuttavuus sekä tutkimus lukuisten hankkeiden kautta. Helsingin yliopisto tekee yhteistyötä kotimaassa romaniasiain hallinnon yksiköiden ja muistiorganisaatioiden kanssa romanikielen huollon ja elvytyksen edistämiseksi ja kansainvälisesti Euroopan neuvoston ja komission kanssa. Helsingin yliopisto on tehnyt pioneerityötä romanikielen korpuslingvistiikan ja kvantitatiivisen murteentutkimuksen alueilla. Yliopisto hallinnoi kansallisesti merkittäviä Suomen romanikielen digitaalisia aineistoja.

Suomen romanikieli on vakavasti uhanalainen kieli. On arvioitu, että kiitettävästi tai hyvin romanikieltä osaavia on vain kolmasosa Suomen romaneista. Uhanalaisille ja vähemmistökielille tyypillisesti vahvinta kielitaito on vanhempien sukupolvien keskuudessa. Kieliyhteisö on hajanainen, ja romanit ovat joutuneet usein syrjinnän kohteeksi ja kokeneet myös kielellistä syrjintää. Suomen romanikielen revitalisoimiseksi on nyt käynnissä Opetushallituksen koordinoima elvytysohjelma (OPH 2022, 2023–2030), jonka toteuttamiseen myös Helsingin yliopisto osallistuu. Tavoitteena on romanien aseman vahvistaminen suomalaisessa yhteiskunnassa. Helsingin yliopistossa annettava romanikielen opetus on yksi toimenpide, jolla pyritään turvamaan perustuslaissa ja kielilaissa mainittu oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin.

FT, dosentti Kimmo Granqvist on Helsingin yliopiston romanikielen ja -kulttuurin vanhempi yliopistolehtori.

FT Mirikka Salo on Suomessa ainoa romanikielestä väitellyt tutkija.

Kirjallisuus

Elomaa, E. (2009). *Oppikirja eläköön! Teoreettisia ja käytännön näkökohtia kielten oppimateriaalien uudistamiseen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto

Granqvist, K. (2011). *Vaaguno!* Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Granqvist, K. (2012). *Vauro!* Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.

Granqvist, K. (2024). Suomen romanikielen varhaiset vuodet Gananderista toiseen maailmansotaan. Suomen Romaniyhdistys ry. https://www.suomenromaniyhdistys.fi/wp-content/uploads/2024/02/1800-l_valmis_opt.pdf (https://www.suomenromaniyhdistys.fi/wp-content/uploads/2024/02/1800-l_valmis_opt.pdf)

Granqvist, K. & Huttu, H. & Majaniemi, P. (tekeillä a). Ame niina 1.

Granqvist, K. & Huttu, H. & Majaniemi, P. (tekeillä b). Ame niina 2.

Granqvist, K. & Laitinen, S. (painossa). *Descriptive Grammar of Finnish Romani*. München: Lincom Europa.

Gripenberg, L. (2019). *They Look Me In The Eyes And I Smile And Then We Know: The Interaction of Finnish Roma and East European Roma in Finland*. Helsinki: Unigrafia.

Hedman, H. (2024). *Minäkö mustalainen? Romaniuden jatkuvuus eksogaamisissa perheissä*. Helsinki: Unigrafia.

Huttu, H. (2018). *Suomen romanipoliittinen ohjelma (Rompo) 2018–2022*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kotus (2009) = Granqvist, K, Lindstedt, J., Hedman, H., Huttu, H., Lindgren, A., Lindgren, M., Vuolasranta, M., Åkerlund, T. & Hänninen, A. (2009). *Romanikielen kielipoliittinen ohjelma*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 10.

Salo, M. (2021). *Romanikieliset elementit romanien suomenkielisellä verkkokeskustelupalstalla*. Helsinki: Unigrafia.

Stenroos, M. (2023). *Suomen Romanipoliittinen ohjelma (Rompo) 2023–2030*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

STM (2009). *Suomen romanipoliittinen ohjelma. Työryhmän esitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Tella, S. & Harjanne, P. (2004). Kielididaktiikan nykypainotuksia. *Didacta Varia* 2004, 9(2): 25–52. Helsinki: Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitos.

Tenser, A. & Granqvist K. (tekeillä). Atlas of Northern Romani.

Wallinheimo, K. (2016). *Vieraan kielen opetus ja opiskelu virtuaalimäristössä. Kielididaktinen tapaustutkimus ruotsin kielen monimuoto-opetuksesta ja -opiskelusta Helsingin yliopiston kielikeskuksessa*. Helsinki: Unigrafia.

Zatreanu, M. & Godlová, E. (2021a). *Romani Chib. Nivelu A1*. Berlin: ERIAC.

Zatreanu, M. & Godlová, E. (2021b). *Romani Chib. Nivelu A2*. Berlin: ERIAC. Helsinki: Unigrafia.

Artikkeliin viittaaminen

Granqvist, K. & Salo, M. (2024). Romanikielen ja -kulttuurin tie yliopistoon. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 15(5). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2024/romanikielen-ja-kulttuurin-tie-yliopistoon> (https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2024/romanikielen-ja-kulttuurin-tie-yliopistoon)